

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/156674>

Please be advised that this information was generated on 2021-09-19 and may be subject to change.

Recensies

Robert Stein, *De hertog en zijn staten. De eenwording van de Bourgondische Nederlanden, ca. 1380-ca. 1480* (Hilversum: Verloren, 2014) 318 p. ISBN 978-90-8704-388-9 [Middeleeuwse Studies en Bronnen, CXLVI].

In een helder en rijk geïllustreerd verhaal beschrijft Robert Stein in dit boek hoe de zogenaamde 'Bourgondische Nederlanden' vorm gekregen hebben. Hij brengt daarbij een lovenswaardige update van het werk van Wim Blockmans en Walter Prevenier ('De Bourgondiërs', uit 1997), en voegt talrijke voorbeelden toe over het bestuur van de toenmalige Nederlanden. Sinds de verwerving van Vlaanderen in 1386 immers voegden de afstammelingen van de Franse koningen langzaam nagenoeg alle gewesten tot hun domein toe die nu de Benelux uitmaken, hoewel hun macht steeds beperkt bleef. Stein betoogt namelijk terecht dat het 'staatsvormingsproces' van de Bourgondische hertogen niet tot een eengemaakte 'staat' heeft geleid, maar tot een 'samengestelde unie'. In boeiende hoofdstukken legt hij omstandig en gedreven uit hoe dit alles tot stand kwam. Het is basisliteratuur voor wie de veertiende- en vijftiende-eeuwse politiek wil bestuderen, en tevens kritisch processen van 'staatsvorming' wil overpeinzen. De auteur gaat namelijk oordeelkundig om met onder meer de literatuur dienaangaande van Charles Tilly, die volgens hem teveel nadruk legt op centralisatie in de verklaring van de wording van hedendaagse staten. Ook regionale belangen, en zeker die van onderdanen moeten in rekening gebracht worden als men het 'succes' van de Bourgondische hertogen wil verklaren om de vermelde gewesten samen te smeden en er nieuwe regionale instellingen in te planten, benadrukt Stein. Daar ligt de kracht van diens boek: hij dicht de onderdanen een grote rol toe in de geschiedenis van het Bourgondische tijdvak, en legt uit hoe hun wensen en claims over bestuur de vorming van instellingen hebben beïnvloed. Dat is een geslaagde uitwerking van een paradigma dat is ingezet door Prevenier en Blockmans, die vanuit studies van de volksvertegenwoordiging het vooroorlogse 'top-down'-perspectief hebben ontmanteld.

Klassieker in dit boek zijn echter de chronologische en geografische benadering. De Franstalige gewesten (Bourgondië, Rethel, Picardië,...) komen weinig in beeld, en eigenaardig is eveneens dat Stein ophoudt in 1477. De grote leermeesters (waaronder Henri Pirenne) beschouwen het jaar waarin Karel de Stoute sneuvelde

te Nancy nogal artificieel als een eindpunt in de 'Bourgondisatie' van onze gewesten, hoewel veel historici hen daar nog amper in volgen. Stein wel, zonder duidelijke motivatie. Meer nog, die oogklep verhindert hem om een aantal conclusies bij te schaven. Met name veronderstelt Stein nog steeds dat de uitbouw van talrijke instellingen op de goedkeuring van de onderdanen kon rekenen, omdat het bewind van de Bourgondische hertogen een relatief lange periode van vrede heeft gekend. Maar daarbij gaat de auteur voorbij aan het feit dat de fundamentele ontevredenheid over de werking van die instellingen en over de afbraak van gewoonterecht en bestuurstradities tot een fundamentele invraagstelling van de Bourgondische bestuurspraktijken heeft geleid en zelfs tot een burgeroorlog in het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Dat relativeert mijn inziens toch het succes van het eenmakingsproces. Overigens doet Stein enkele opstanden, zoals die van 1467 en zeker 1477, respectievelijk af als 'relletjes' of een persoonlijke klopjacht van rivalen, waarna de orde zich weer snel herstelde. Maar niets was minder waar. Voortdurend was er kritiek op het beleid van de hertogen en diens entourage. De opstand van 1477 bijvoorbeeld heeft niet in het minst in Brussel tot wijzigende machtsverhoudingen geleid. Overigens had kennisname van het recente boek van Jonas Braekevelt over Pieter Bladelin uit 2012 nog kunnen toevoegen dat ook het overheidspersoneel zelf, zoals bijvoorbeeld uit de Rekenkamer te Rijsel, het beleid van de hertogen (in dit geval Filips de Goede) en zijn raadgevers hard bekritiseerd heeft. Deze voortdurende kritiek, en de opstanden tegen toenmalige bestuurspraktijken, zijn zeker relevant

Nog meer recent werk dat in het laatste decennium verscheen, had Stein evenzeer kunnen helpen om zijn centrale stelling beter uit te werken. Hij betoogt, terecht, dat bepaalde groepen van onderdanen belangrijke redenen hadden om de hertogen in hun eenmakingsproces bij te staan. Maar eigenlijk ontbreken de onderdanen met naam en toenaam in dit boek. Ze blijven een vage groep waarvan de contouren noch de kenmerken in bijvoorbeeld een apart hoofdstuk geschetst worden. Weliswaar biedt één hoofdstuk inkijk op de representatieve *instellingen*, maar veel minder op de personen die deze bevolkten. Nochtans bestaat hierover literatuur: prosopografieën van de elite van (voornamelijk Vlaamse) steden hebben het maatschappelijke profiel van de onderdanen (mede- en tegenstanders) van de hertogen al geduid. Het werk van Bart Lambert over de geldschietters van Filips de Stoute, van Marc Boone over de taalpolitiek van de vertegenwoordigers van de Vlaamse steden, van Jan Dumolyn over hun politieke denkbeelden, van Tim Soens en Bas van Bavel over elites op het platteland (nog een 'regio' die volledig ontbreekt in het boek), enzovoort, hadden namelijk Robert Stein in staat kunnen stellen om te verklaren waarom bepaalde groepen onderdanen het hof en zijn hovelingen actief gesteund hebben om hun actieradius uit te breiden. Daaronder bevonden zich handelaars die om monetaire en economische redenen maar

al te graag lokale privileges van ambachten overtraden, plattelandselites die steden wensten te dwarsbomen, edelen die hun macht tegenover stadselites wensten uit te breiden, enzovoort. Tenslotte profiteerden edelen verregaand van de uitbouw van de Bourgondische instellingen, zoals het onderzoek van de laatste decennia naar de adel in de Nederlanden heeft aangetoond. Zoals Raymond Van Uytven vermoedde, en publicaties van Paul Janssens, Frederik Buylaert, Arie Van Steensel en anderen aantonen, hebben bovengewestelijke en lokale edelen verregaand gebruik gemaakt van de kansen die de uitbouw van overheidsinstellingen bood om hun invloed uit te breiden. Edelen dus als 'verliezers' van de Bourgondische staatsvorming aanduiden (p. 277), is wat te kort door de bocht. De wereld was voor hen echt veranderd, zoals Stein stelt, maar allicht op een positievere manier dan voor vele stedelingen en inwoners op het platteland. Bepaalde onderdanen waren dus zeker bereid om financiële en politieke 'offers', met de woorden van Stein (p. 13), te brengen toen ze de hertogen steunden, maar het was zeker niet een bereidheid van iedereen.

Jelle Haemers

KU Leuven

Marita Mathijssen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Nijmegen: Vantilt, 2013) 511 p. ISBN 978-94-6004-144-0.

In *Historiezucht* beschrijft Marita Mathijssen de manier waarop één van de meest fascinerende cultuurfenomenen van de negentiende eeuw ook in Nederland opgang maakte: de massale hang naar het verleden. Die manifesteerde zich met een zodanig kracht en op zo vele maatschappelijke domeinen dat er wel sprake leek van een obsessie. Wat aanvankelijke een liefhebberij was voor een gecultiveerde elite evolueerde via een proces van democratisering tot een massaal cultuurverschijnsel. Van hoog tot laag ontstond bij de negentiende-eeuwers een besef van het verleden en van de relevantie ervan voor de eigen cultuur. De geschiedenis werd een staatszaak én drong door tot in de huiskamer.

Dat proces is bekend en goed bestudeerd. De postmoderne conditie zorgt al sinds verschillende decennia voor een interesse in het verleden in de tweede graad: de geschiedenis van de omgang met het verleden, ofwel de geschiedenis van de geschiedenis. De publicaties op deze domeinen zijn, ook in België en Nederland, bijna niet bij te houden, niet het minst wat de negentiende eeuw betreft. Wat kan een nieuw, 511 pagina's dik boekwerk daar nog aan toevoegen?

De kracht van *Historiezucht* ligt in het totaalbeeld. Het bestrijkt een bijzonder omvangrijk terrein en brengt vele lijnen samen. De achttien hoofdstukken nemen

de lezer mee van teksteditie naar historische romans, van monumentenzorg naar historieschilderkunst, van nationale helden naar openbaar kunstbezit en van musea naar erfgoedbeheer. De auteur combineert eigen onderzoek met een gedegen kennis van de secundaire literatuur, die erg uitgebreid is. Door al deze gegevens bij elkaar te brengen schetst ze een precies beeld van de Nederlandse casus tegen de achtergrond van de grotere, internationale evolutie. Ze toont bovendien de interdependentie aan van de vele facetten van die evolutie. Ze identificeert nauwkeurig de randvoorwaarden voor het proces van massificatie en de kanalen waarlangs het verliep, waaronder de overheid, het onderwijs en de maatschappijen voor cultureel en sociaal nut. Ze besteedt veel aandacht aan de invloed van concrete actoren, waardoor het abstracte proces een herkenbaar gezicht krijgt. De synthese die Mathijsen realiseert, schept een erg compleet beeld van de manier waarop de hang naar het verleden zich doorzette.

Bij momenten is het beeld te compleet. Mathijsens liefde voor haar eigen vak, de historische letterkunde, neemt soms de overhand. De vele delen over historische handboeken, literatuurgeschiedenis, tekstedities en vele andere aspecten van de letteren staan niet in verhouding tot andere aspecten van de negentiende-eeuwse betrokkenheid op het verleden. In vergelijking daarmee vallen de hoofdstukken over de historieschilderkunst en de historiserende architectuur, die door hun grote zichtbaarheid en spektakelwaarde toch een enorme invloed hadden op de historische beeldvorming, mager uit.

Jammer is dat Mathijsen zich voornamelijk bekommert om de hoe-vraag, en de waarom-vraag grotendeels terzijde laat. Net die laatste vraag is vandaag uitermate prangend. Terwijl de vorm van het proces de laatste jaren uitvoerig is bestudeerd, schieten verklaringen over de oorzaken ervan tekort. Mathijsen verwijst naar de bekende en veelgeciteerde theorieën van auteurs als Reinhart Koselleck en Peter Fritzsche over de breukervaring van de Franse Revolutie. De omvang en de kracht van de maatschappelijke veranderingen rond 1800 waren volgens hen zo groot dat de negentiende-eeuwse mens het gevoel had afgesneden te zijn van zijn verleden. Zijn obsessie met geschiedenis kwam voort uit een bij voorbaat gedoemde poging om de kloof te dichten en weer thuis te komen in het verleden.

Dat verklaringskader is recent echter sterk onder vuur komen te liggen, vooral vanuit vroegmoderne hoek. In een lovenswaardige poging om de valse wanden tussen de tijdvakken te doorbreken kijken steeds meer vroegmodernisten over de muur van het jaar 1800. Wat ze daar zien is vaak helemaal niet zo radicaal anders en modern als de verdedigers van de breukthese beweren. Ook op het vlak van het historische bewustzijn en de herinneringscultuur is dat zo. Er worden meer en meer bewijzen aangedragen voor het bestaan van een levendige en breed gedragen interesse voor het verleden in de Nieuwe Tijd. Het verschil met de negentiende-eeuwse omgang met het verleden lijkt dan ook in de kwantiteit en niet de kwaliteit ervan te

liggen. Betekende de revolutieperiode dan wel echt een breuk in de verhouding tot het verleden? En aan welke culturele noden kwam de massificatie van de interesse in het verleden in de negentiende eeuw dan precies tegemoet? Aan deze belangrijke vragen gaat Mathijsen jammer genoeg voorbij. Ze beschrijft op uitstekende wijze het verloop van het proces, maar blijft vaag over de oorzaken ervan. Toch liggen net op dat gebied de uitdagingen voor het verdere onderzoek.

Tegenover een gebrek aan aandacht voor de voorgeschiedenis van het onderwerp staat een verfrissende betrokkenheid op de hedendaagse cultuur. In haar kenmerkende persoonlijke stijl aarzelt Mathijsen niet om stelling te nemen in cultuurpolitieke kwesties en om lijnen door te trekken naar het heden. Dat maakt het boek niet alleen onderhoudend maar geeft de lezer, als onvermijdelijke erfgenaam van de negentiende-eeuwse historiezucht, ook stof tot nadenken over de eigen omgang met de geschiedenis.

Brecht Deseure

Universität Passau, Vrije Universiteit Brussel

Huib J. Zuidervaart, *Ridders, priesters en predikanten in Schelluinen. De geschiedenis van een commanderij van de Ridderlijke Duitse Orde* (Hilversum: Verloren, 2013) 204 p. ISBN 978-90-8704-389-6 [Bijdragen tot de Geschiedenis van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, 7].

Schelluinen in de Alblasserwaard is vernoemd naar de havenstad Ashkelon die in 1153 met veel moeite door kruisvaarders veroverd werd. Reden genoeg om te veronderstellen dat de stichter van dit kleine dorp in de ban van het Heilige Land is geweest. Zijn nazaat Dirk III van Altena nam zelf deel aan een kruistocht en besloot na thuiskomst in 1220 de kerk met flink wat land en rechten eromheen aan de Duitse Orde te schenken. De Duitse Orde was toen een nog jonge hospitaal- en ridderbroederschap die zich naar het voorbeeld van de Johannieten zowel op vechten als verplegen toelegde. Zij liet er een klein beheercentrum onder de titel van commanderij optrekken, dat onder het provinciale hoofdhuis in Utrecht kwam te horen en dus van daaruit van broeders werd voorzien. Dat waren er overigens nooit meer dan drie. In perioden van tegenspoed was het er zelfs maar één: geen ridder maar een priester, die behalve de administratie dan ook de parochiezielzorg voor zijn rekening nam.

Wetenschapshistoricus Huib Zuidervaart heeft - uit neveninteresse - de geschiedenis van dit minuscule Duitse Huis vervat in een niet te dik boek. Getuige het woord 'predikanten' in de titel volgt hij de wederwaardigheden van het bezitscomplex met de kerk ook nog na de Reformatie. Ook al zetelde er sinds 1572 niemand

meer, de commanderij is als papieren instelling blijven leven. De reden daarvan is dat de Utrechtse tak van de Duitse Orde, waaronder ze hoorde, haar bestaan heeft kunnen voortzetten door zich in de vroege zeventiende eeuw tot een protestantse adelscorporatie om te vormen. Het huis van Schelluinen was één van de veertien dependances van het Duitse Huis te Utrecht – de oudste ook, trouwens - en staat in het boek tot op zekere hoogte model voor de andere (kleine) commanderijen.

De studie is niet helemaal nieuw, in zoverre Zuidervaart in de jaren tachtig al twee publicaties aan Schelluinen had gewijd. De teksten daaruit zijn nu samengesmeed, flink aangevuld, aan de recente literatuur getoetst en van mooie illustraties en kaartjes voorzien. De bronnen zijn grotendeels afkomstig uit het relatief goed bewaarde archief van de Ridderlijke Duitse Orde, balije van Utrecht. De opbouw is chronologisch-thematisch met als kern hoofdstuk II over de geschiedenis van het huis tot de Opstand. Centraal daarin staan de relatie met het Utrechtse huis en de band met de regionale sponsors en beschermers, zoals de heren van Altena en de heren van Arkel. Verder draait het verhaal om de pogingen van de opeenvolgende commandeurs om hun eigen stand en die van hun orde op te houden. Hoewel een systematische vergelijking met andere commanderijen ontbreekt, biedt het verhaal van Schelluinen een spiegel van het reilen en zeilen op lokaal niveau van een orde, die zijn militaire werkterrein aan de grenzen van de christenheid had maar tegelijkertijd zichtbaar moest zijn voor zijn weldoeners in het Avondland. Dat laatste hield onder meer in dat priesterbroeders er memoriediensten moesten houden, naast het waarnemen van de zielzorg. Aardig is dat juist voor Schelluinen de liturgie voor zulke diensten in een document is vastgelegd, de *Constitutio Scalunensis*, die als bijlage 4 achterin is opgenomen.

Het genereren van voldoende inkomsten blijkt met name in de vijftiende en vroege zestiende eeuw problematisch te zijn geweest. Oorlogsgeweld en overstromingen zorgden ervoor dat het bescheiden grondbezit van 124 morgen bij herhaling te weinig opleverde om de contributie aan Utrecht te kunnen betalen. De bewaard gebleven middeleeuwse rekeningen geven daarvan een goed beeld. Niettemin had het huis met zijn ridderlijke uitstraling een centrumfunctie voor de streek, blijkens het gegeven dat het waterschap van het Land van Arkel er vaak zijn heemraadvergadering hield.

Al met al betreft het een handzame lokale studie, zonder veel pretentie, maar goed gecomponeerd en vlot leesbaar. Onder de informatieve bijlagen treft men verder de oudst overgeleverde rekening, een overzicht van alle broeders die in Schelluinen hebben verbleven en een boekenlijst uit de zestiende eeuw. Een index completeert het boek.

J.A. Mol

Universiteit Leiden, Fryske Akademy

Carole Rawcliffe, *Urban Bodies. Communal Health in Late Medieval English Towns and Cities* (Woodbridge: The Boydell Press, 2013) xiii+431 p. ISBN 978-1-8438-3836-4.

Urban Bodies is a masterful and readable book that clearly builds on many years of meticulous research. Its author, Carole Rawcliffe, is well known for her work on the theory and practices of medicine in medieval England, particularly in the East Anglian town of Norwich, but in her latest study she broadens her view to deal with the provision of health care and communal welfare in English cities and towns between 1250 and 1530. With this book, Rawcliffe shows herself to be an important proponent of a new approach to the study of public health and environment, and rejects the common conception of pre-modern urban centres as unwholesome places.

The book's key argument is that the rulers and inhabitants of late-medieval English cities and towns developed refined and coherent strategies to improve their communal health and living conditions. Rawcliffe presents the rich underlying evidence for her thesis persuasively, drawing on written and material records, demonstrating her intimate familiarity with the relevant (edited) sources and literature. The introductory first chapter is a rather English affair: in it, she deconstructs the Victorian historiographical legacy, and sets out the wider English urban context. Occasional comparisons with cities on the Continent, especially in Italy, are made throughout the book, however. The main analysis, then, is arranged in five chapters, analysing 'the management of the communal body, its environment, its supply of food and water and the provision of care for its sick and incapacitated members'. Instead of summarising the chapters, I shall highlight a few themes that illustrate its scope and significance.

Firstly, particular attention is given to ideas about, and attitudes to, public health that informed the actions of late-medieval townsmen to ameliorate the insalubriousness of their environment. These views, derived from the growing knowledge about the spread of diseases, as well as from social and religious beliefs about communal and individual well-being, manifested themselves in the regulations devised by urban authorities to improve environmental, sanitary and social conditions, but also in the modes of civic and charitable involvement of well-to-do citizens. According to contemporary medical beliefs, for instance, stagnant water was a cause of miasma, therefore secular and religious authorities, often sponsored by individuals, initiated the construction of wells, water pipes, gutters and sewers to ensure adequate drainage and the supply of fresh water.

The leading role of the ruling elites in the improvement of the urban environmental and social habitat is another recurring theme. Not only were well-educated urban elites responsible for the circulation of new medical theories, they also petitioned the king for the regulation of trade and industry to reduce potential

health hazards, and provided resources for public works and poor relief. The building of Exeter's network of aqueducts and subterranean conduits in the fifteenth and early sixteenth centuries, completed by a joint financial effort of the town's wealthy citizens and authorities, is one of many examples by which Rawcliffe illustrates how the practical improvement of sanitary conditions was reinforced by civic and religious considerations on the part of benefactors. Often, economic necessity, religious conviction and communal pride came together in collective efforts to keep the medieval town and its dwellers healthy.

The material and spiritual well-being of the urban body were closely intertwined, and it is precisely for this reason that Rawcliffe pleads for an integrated account of medieval communal health. The conception of the city as a body meant that its working depended on mutual responsibilities and active involvement of its constituent members for the common good. In particular, the poor posed a threat to the health and stability of the urban body: hence the obligatory efforts of the urban authorities and elites to improve medical care – an appendix gives an overview of national and urban epidemics – and to provide relief to the needy. At the same time, the undeserving poor were increasingly excluded from the urban body.

Inspired by the anthropologist Mary Douglas, Rawcliffe thus answers the question how medieval townsmen perceived health and pollution, in order to explain why they took particular sanitary and social measures. Whether English urban governments' policies to provide public services (understood here in the widest sense) formed a coherent whole, mainly hampered by technological and financial restrictions, remains open to debate. Indeed, the cumulative and structural effects of the formation of urban communities in the Middle Ages deserve more thought to balance the ingenuity attributed to the urban elites. Besides, in order to place all townsmen properly in their context, the initiatives from below, and the informal practices of cooperation, although their importance is recognised in the book, require further attention and theoretical articulation, particularly the civic involvement of artisans, who mainly appear as necessary polluters.

Meanwhile, Rawcliffe has cleared up the misconceptions about the living conditions in English cities and towns, and it attests to the richness of *Urban Bodies* that she sets a new research agenda regarding the entangled history of the pre-modern urban social and physical environment.

Arie van Steensel
Universiteit Utrecht

Ulbe Bosma, *The Sugar Plantation in India and Indonesia; Industrial Production, 1770-2010* (New York: Cambridge University Press, 2013) 323 p. ISBN 978-1-107-03969-8.

For those who could afford the luxury, cane sugar has long been a preferred sweetener on the European market. It was imported from Caribbean plantations, where it was produced by slave labour. In the early 19th century it became a major global commodity. Changing consumption patterns of middle class Europeans demanded ever increasing quantities. Also because abolitionist campaigns hurt the image of Caribbean sugar, transferring production to Asian colonies was a serious option. Bosma describes the attempts of colonial powers to change local conditions in two Asian colonies in order to make these suitable for the industrial production of sugar.

The book is a result of renewed interest in sugar as a global commodity, signified by the publication of 'Sugarlandia revisited' in 2007. Sugarlandia intended to work out the connection between global processes and local histories. In 2013 two of its editors have published on the topic again. Bosma concentrates on a comparison between de trajectories of the sugar industry in India and Indonesia. A main point in this study is to challenge the nineteenth-century evolutionist model which assumed a fixed nexus between capitalism, technology and (free) labour. Servile labour was supposed to be an obstacle to technological advance. The author shows that colonial powers tried to change local social conditions to arrive at total control over the entire production process: land, labour, technology, and botany. This often resulted in introducing a plantation format, with (semi-) coerced labour. This model proved to be very resilient. Even after independence both countries returned to plantation-type sugar manufacturing. A successful sugar industry depended on the alliance of the management, the local landholding rural elites, and the state, plus a control over trading and banking infrastructure. Such a control was realized in 19th century Java. Initially by coerced labour and the obligation to cultivate cane on part of the land. Late in the nineteenth century by means of advance payments as well as pressure by the village heads, who could expect to be remunerated well for their efforts. After 1900 technology and botany increased yields to enable the industry to compete on the world market. In British-India on the other hand, the sugar industry was not successful in the 19th century. Bosma explains the different trajectory by showing that the local situation made the introduction of the plantation model more complicated. There were high import duties on East India sugar on the British market, because Caribbean planters had more influence in London than their competitors in India. In Java on the other hand, a creole planters aristocracy existed with good metropolitan relations. Peasants in India had an alternative market for their cane in the manufacturers of

traditional gur-sugar and the position of village heads was less dominant. Particularly in Bengal there was a fragmentation of land, complicating the task to get enough land close to the factory. It was not before the twentieth century that the control over production factors increased in India. The government stepped in with irrigation works and high duties on imported Java-sugar. In Java as well as in Bombay Deccan and Madras the plantation model resulted not in involution, but in less upward mobility and increasingly skewed distribution of land.

By comparing trajectories of Java and three regions in India, the author correctly stresses the role of place and space as an initial context and a process instead of a passive background. It is good to see maps in a social-history study. It is a pity therefore that names in the shaded regions of India cannot be read and several regions mentioned in the text are not shown. The maps of Java incorrectly locate Malang on top of the Semeru volcano, Yogyakarta on the coast, and western Tegal as not producing sugar. References to ecology are often vague, or serve as simple explanation for e.g. the lack of higher yields after irrigation works (p. 136). The argument that the factories needed to control the fields and labour is convincing. However, this argument is overstated by saying that making the most powerful local farmers their allies was the *only* way to achieve this (p. 213). Irrigation was not only a technological blessing. The advanced irrigation systems in the early 20th century gave government and manufacturers complete control over the distribution of water. In Java the population was under pressure to provide land at low prices because otherwise water could be withheld during (part of) the dry season. In spite of these remarks, this book should be read by anybody interested in the history of these colonies or the development of global commodities.

Arthur van Schaik

David W. Gutzke, *Women drinking out in Britain since the early twentieth century* (Manchester: Manchester University Press, 2014) 304 p. ISBN 978-0-7190-5264-4.

Although some useful articles have been written about women drinking in public places, this book by historian David Gutzke is a welcome addition to the rather limited historiography. His monograph forms a cultural history dealing with British women's thoughts and behaviour regarding alcoholic beverages, and the societal forces that influenced them. The story is familiar, yet remarkable. The cultural factors that played a role in the evolution of women's drinking habits are well known: the patriarchal values governing public life during most of the twentieth century, social Progressivism, the two World Wars that changed gender relations, first- and second-wave feminism, and the historical class segmentation of British society. Re-

markable, however, are the inner workings of the pub world, a realm dominated by men that proved strikingly resilient to those very same societal changes. Consequently, the history of women drinking out in Britain is to a large degree a tale of women being made to feel unwelcome in typically masculine spaces.

The book is comprised of eleven chapters, which cover a variety of topics, ranging from women asserting themselves into pub life during the World Wars, to brewers' sexist advertisements, to binge-drinking through the ages. Gutzke uses a wide range of sources, and devotes significant attention to setting the record straight with regard to the *number* of women drinking out in Britain during the twentieth century. But the real focus is on *why* these numbers remained relatively low for such a long time. Gutzke offers a diverse set of reasons, and convincingly demonstrates the (subtle and not-so-subtle) opposition women faced for most of the twentieth century when they went out drinking. A complex market, consisting of several types of venues (beer houses, public houses, so-called 'pubcos', wine bars, lounges, style bars) and drinks is eloquently described, while paying attention to the distinct class and gender differences expressed.

With regard to its structure, *Women drinking out...* suffers from the fact that no clear choice has been made on whether to pursue the subject matter chronologically or thematically. Chapter one through eight form a somewhat chronological history, but what follows are chapters on (respectively) current youth culture, the political reaction to alcohol abuse from about 1914 to 2014, and the similarities in the demonization of women and that of youth culture when it comes to their perceived dangerous use of alcohol. Hence this last section reads as three distinct essays, an approach that prevents the book from feeling as a whole. More significantly, it causes notable overlap throughout the book, to the point where paragraphs occasionally look familiar and at times exact quotations are re-used.

More generally, the book lacks a justification for the approach used, resulting in a methodology that is deficient in transparency. To be clear, a wide variety of sources are mentioned in the introduction, and there is in fact a separate, extensive bibliography of primary sources. Yet how they were used and whether they can be considered representative remains obscure. This is most apparent in chapter four, where Gutzke draws conclusions from advertisements while failing to report the popularity of the magazines used, how many ads were examined, and how many of these confirmed his findings as well as negated them.

Similarly, the book contains some broad assertions, especially with regard to interpreting (historical) generations, for which no source material is cited. Gutzke's interpretation of Generation X women as suffering from "insecurity and uncertainty - fostered by AIDS, pessimistic long-term career prospects and financial responsibility for parents [...]" (p. 173) is a generalisation that lacks further explanation or context. This excerpt does not stand on its own. For example, in trying to

show the uniqueness of the current youth culture, this generation is accused of not having a "discerning palate" (p. 206) and of being strongly influenced by what others are drinking. Gutzke also writes: "women's bodies, clothing and appearance attracted notice, not their personalities, thoughts or feelings" (p. 212). One might wonder whether any of these negative traits are specific to current youth culture, especially since the subsequent chapters are oddly enough devoted to putting the differences and similarities between generations into perspective.

Despite these remarks, *Women drinking out...* provides a good synthesis of a wide variety of sources, and Gutzke shows sensitivity for the inner workings of cultural processes. To scholars of either gender or food and drink history, the book should prove a very useful addition to the existing literature.

Jon Verriet

Vrije Universiteit Brussel

Wim van Meurs (et al), *Europa in alle staten. Zestig jaar geschiedenis van de Europese integratie* (Nijmegen: Vantilt, 2013) 351 p. ISBN 978-94-6004-126-6.

De Europese Unie won de voorbije jaren sterk aan belang. Ze bepaalt de marges waarbinnen de nationale politiek nog over manoeuvreerruimte beschikt en ze beïnvloedt diepgaand het leven van de Europese burgers. Niet alleen inzake grote dossiers, zoals de organisatie van de economie, de munt- en begrotingspolitiek of de werking van de interne markt worden de cruciale knopen vandaag in Brussel doorgehakt, maar ook als het gaat over heel concrete dagelijkse zaken zijn het de Europese instellingen die uiteindelijk beslissingen nemen. Hoe een kinder-surprise-ei er moet uitzien is vastgelegd in Europese regelgeving, en hoe vaak de ruitenwissers van een tractor over en weer moeten gaan is Europees gereguleerd, net als de wijze waarop de ogen aan een teddybeer bevestigd moeten zijn.

De impact van Europa is reusachtig, maar tegelijk blijft Europa onbegrepen. In nieuwsberichten komt de Europese Unie wel geregeld aan bod, zeker sinds de eurocrisis. Maar dat nieuws wordt vaak beschouwd als moeilijk en saai. Europa is mysterieus en kan blijkbaar alleen begrepen worden door zonderlinge specialisten. Dat zou niet zo moeten zijn. Europese politiek is niet moeilijker te begrijpen dan ontwikkelingen in de nationale politiek. Europa is boeiender, intrigerender en vaak geestiger dan wordt aangenomen. Waar komen het onbegrip en de vooroordelen dan vandaan?

Voor een belangrijk deel heeft het te maken met een gebrek aan basiskennis. Het gevolg is dat nieuwsberichten door lezers en kijkers niet in hun context kunnen worden gezet en losse flarden blijven zonder duidelijke samenhang. Fei-

ten uit de nationale politiek worden sneller begrepen omdat iedereen vooral via het onderwijs inzicht heeft in enkele cruciale momenten uit de nationale geschiedenis en ook in grote lijnen de landelijke instellingen kent. Over de Europese Unie blijft echter een waas van mysterie hangen.

Het belang van een boek als *Europa in alle staten* kan dan ook niet overschat worden. De auteurs, die ervaring hebben met het doceren van de Europese integratie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en aan de Universiteit van Amsterdam, reiken de lezers een basis aan die het mogelijk maakt om actuele Europese ontwikkelingen beter te begrijpen en de achtergrond en het belang daarvan in te zien. Daarbij staat vooral de historische achtergrond centraal, maar tegelijk worden ook theoretische inzichten aangereikt die de lezer toelaten om een meer diepgaand zicht te krijgen op de fundamentele dynamieken achter de Europese integratie.

De opzet van het boek is enigszins merkwaardig en wijkt af van de meer traditionele handboeken, die ofwel historisch-chronologisch, ofwel sterk thematisch zijn opgebouwd. Dit boek hinkt enigszins op beide aanpakken tegelijk. Vanuit vijf invalshoeken wordt er telkens een deel van de integratiegeschiedenis verteld. Zo is er een hoofdstuk over de opbouw van Europa, een over de vraag 'Waartoe dient Europa?', en een over 'Een grondwet voor Europa'. Elk van de vijf hoofdstukken is gelijkaardig opgebouwd: eerst wordt de geschiedenis verteld en wordt ingegaan op de wijze waarop academici de ontwikkelingen geïnterpreteerd hebben en er theorieën rond bouwden. Daarna wordt telkens één specifiek thema wat nader onder de loep genomen, bijvoorbeeld de rol van Europese politieke partijen of van Europese ambtenaren. Ten slotte volgt in elk van de vijf hoofdstukken een stukje over bronnen, waarmee geïnteresseerde lezers hun weg kunnen zoeken in de chaos van informatie die over de Europese Unie beschikbaar is. Onder meer opiniepeilingen en beleidsdocumenten komen aan bod, maar ook memoires en biografieën van hoofdrolspelers. Fundamentele dilemma's en kwesties, zoals het groeiend euroscepticisme, het democratisch deficit of de vraag hoe ver de Unie nog kan uitbreiden, worden door de auteurs gaandeweg ter sprake gebracht.

De lezer moet de wat aparte benadering van dit boek gewoon worden. De permanente afwisseling tussen historische duiding, theorie, bronnen, en andere aspecten maakt dat het boek wellicht moeilijk een breed publiek zal aanspreken. De auteurs zelf mikken op bachelor- en masterstudenten. Het is dan ook echt een handboek, met kernbegrippen die vetgedrukt zijn, en een chronologie op het einde. Nergens worden duidelijke standpunten ingenomen. De auteurs proberen immers niet te overtuigen, maar willen ontwikkelingen zo objectief en helder mogelijk verklaren en duiden, of geven aan hoe fenomenen vanuit verschillende invalshoeken kunnen begrepen worden. Met de informatie (zowel historisch als abstract-theoretisch) die ze bieden, reiken de auteurs wel het materiaal aan waar-

mee de kritische lezer zelf een mening kan vormen over de Europese vraagstukken van het moment. En dat is precies wat een goed handboek moet bieden.

Kaat Teerlinck & Hendrik Vos
Centrum voor EU Studies, Universiteit Gent

Angus Deaton, *The Great Escape. Health, Wealth and the Origins of Inequality* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2013) 360 p. ISBN 978-0-691-15354-4

Angus Deaton is one of the world-leading experts in the study of long-term economic development and global inequality. In *The Great Escape* Deaton argues that people are wealthier, healthier and probably also happier today than they ever were in the past. People enjoy longer lives today than at the start of the 20th century and more often live with larger degrees of personal freedom. Yet, the great escape from poverty and pre-mature death has also generated gaping inequalities between people, countries and world regions. According to Deaton “averages are no consolation to those who have been left behind” (219). Within the meta-narrative of global social and economic progress, Deaton thus addresses the big welfare innovations of the past two centuries, along with the most wrenching setbacks and major policy failures. Deaton counts the massive post-war international aid effort as one of the most poisonous failures to remedy global poverty.

The Great Escape aims at a broad readership that extends far beyond the confined circle of economists and economic historians interested in modern ‘development’. Deaton takes time to explain concepts and statistics in layman’s terms and formulates his arguments in crystal clear prose. He pays ample attention to the policy implications one may draw from the historical record of global wealth and health developments, and underpins his arguments with carefully selected graphs and statistics. The book starts in chapter one with a broad survey of what we know about the wellbeing of the world and develops an argument how material welfare growth is connected to increasing life satisfaction. Deaton also explains how the construction of development statistics always contains moral assessments of what surveyors do and do not value, and calls for making these normative underpinnings more explicit than they often are.

Chapters two and three discuss how the world has escaped pre-mature death, how this started in Europe and how life saving technologies and knowledge, such as the germ theory of disease, diffused to other parts of the world. Chapter four proceeds to discuss how the ongoing progress in medical knowledge keeps raising life expectancies in rich countries and how the massive investment efforts in old-

age health provision in the rich countries partly off-sets the global convergence in life expectancies due to decreasing child mortality rates. This chapter also contains an interesting analysis of the impact of smoking on gender health inequality and how this affects differences in life expectancies among the richest countries.

In chapter five, which I find the best chapter of the book, Deaton explains how unequal the fruits of continuing economic growth in the US have been distributed since the 1970s. Despite solid rates of GDP per capita growth, PPP adjusted incomes of the bottom 10 percent of the income distribution have actually fallen. Deaton draws on the work of Piketty and co-authors to show how the rich became much richer, and how this has supported a divergence in socio-economic opportunities and political voice, making the US a less democratic country than it used to be. In Chapter six Deaton shifts his lens towards global inequality, explaining how current benchmarks of global poverty are dependent on seemingly arbitrary statistical choices, and paying attention to the big impact of the rapid economic development of India and China on current assessments of the global poverty rate.

The final chapter (seven) is certainly the most passionately written, but it loses some of careful argumentation style developed in the rest of the book. Deaton starts with the conclusion that no evidence exists that international aid has improved the lot of the poorest people, suggests that there is tentative evidence of the opposite and proceeds with a rather personal tirade against the international aid industry. His view that 'aid corrupts' has two sides. First, aid has strengthened predatory regimes that have used the money against their own people, so instead of improving the lot of the poor, it has actually made things worse. Second, aid is inherently motivated by Western interests of a different kind: part of it is driven by the white man's burden, fulfilling rich people's desire 'to do good'. Another part is driven by ill-conceived self-interest, especially during the cold war, when aid flows, including the supply of arms, were to support befriended regimes, irrespective of their domestic political agenda. Deaton loathes the 'we know what is good for you' mentality, but is willing to make an exception for health aid. Deaton's solution is to cut down aid programs as quickly as possible and replace them by international institutions that really help the poor, for instance, by granting preferential market access.

The Great Escape is a major achievement in making the explicit connection between the origins and development of wealth and health inequality. It offers a wide interdisciplinary reading in economics, history and demography. The book is also strong in showing the normative choices behind the measures used by economists and development policy makers to assess global inequalities in wealth and health. Readers in search for a grand theory or a deep analysis of the ultimate causes of global inequality may be disappointed, as Deaton does not offer an overarching framework. Yet, there is a lot to take away for readers of very different

backgrounds and one would wish every book in economics to be as accessible as Deaton's *Great Escape*.

Ewout Frankema

Wageningen University

Dana Wessell Lightfoot, *Women, Dowries and Agency: Marriage in Fifteenth-Century Valencia* (Manchester and New York: Manchester University Press, 2013) 220 p. ISBN 978-07-1908-946-6.

One of the more interesting trends in recent medieval women's history has been the publication of a number of local studies that have cumulatively upset received notions of women's legal and economic status. Earlier studies, such as the work of Herlihy and Klapisch-Zuber, emphasized women's disadvantages in the Roman law legal systems and dowry regimes of southern Europe. Most of these studies focused on legal codes and sources from Italy, particularly Florence. Since many saw the imposition of Roman law as the crucial feature that limited women's agency, they concluded that in southern Europe women faced special disadvantages, legal invisibility, and family victimization. However, in the last decade, historians have analyzed women's legal and economic status in many locations outside of Italy, and they have relied less on legal prescriptions and more upon sources of actual practice. The cumulative weight of their studies have begun to overturn the view that the imposition of Roman law resulted in women having the same limited status in every city and state of southern Europe as they did in Florence.

Dana Wessell Lightfoot's monograph, *Women, Dowries and Agency: Marriage in Fifteenth-Century Valencia*, is a welcome addition to this important series of local studies. Examining the city and province of Valencia in the Crown of Aragon from 1419-1439, her study focuses on the interaction between the Valencian legal code, the *Furs*, and legal cases involving labouring-status women contracting marriages, acquiring dowries, and seeking restitution of those dowries from improvident husbands. Coming from two archives in Valencia, her sources are notarial and court records including dotal contracts, testaments, and dowry restitution litigation. Lightfoot argues that non-elite women exercised agency in the "projects of marriage," such as providing all or part of their dowries and contracting marriages without supervision of a male family member, and after the marriage, in protection of their dowry and *creix*, a gift by the husband for his wife's virginity similar to the *morgengabe*. Despite the restrictions on married women in the *Furs*, Lightfoot contends that labouring-status wives "were still able to negotiate a measure of control," as they took advantage of legal protections. (p. 1)

One of the outstanding characteristics of Lightfoot's study is its focus on women from artisan and *llaurador*, or farming, families. The sources Lightfoot uses allow her to distinguish this population from women of elite families who were much more subject to family pressures stemming from concerns about property, lineage, and status. Since similar distinction does not exist in most sources from this period, Lightfoot makes a huge contribution to the wider field by statistically demonstrating that working-status women often immigrated to the city, married later, many after their fathers were deceased, and worked as servants to earn part or all of their dowries, and by connecting these factors to women's legal activities. Women from artisan families in many cities of Europe, both south and north, were immigrants to the city, married later, and worked as servants to accumulate their dowries. Lightfoot's quantitative analyses of central actors in marriage contracts and the origins of dotal assets thus provide convincing support for the often impressionistic conclusion that artisan women experienced more freedom in marital choice and more economic partnership in their marriages than did elite women. In a similar manner, she differentiates the experiences of urban (artisan) and rural (*llaurador*) women, which provides interesting comparisons of women's experience in urban and rural legal, economic, and social environments.

Those more familiar with gender and inheritance customs from northern Europe will be interested in Lightfoot's discussion of the contrast between the Roman law dotal regime of the *Furs* and the *germanía* regime, based on "customary tradition." (p. 97) Following a similar evolution to the *frèreche* contracts of France, *germanía* contracts created a community of property for the married couple. In 20 percent of Lightfoot's cases, *germanía* contracts were used by agricultural workers to pool small plots of land and other resources to create a viable property for the household. Lightfoot argues that they were not more egalitarian, as others have claimed, because they offered none of the protections of the dotal regime. At this point, the reader wishes for a wider discussion of similar patterns elsewhere in Europe.

Although some might find Lightfoot's focus on "agency" problematic, she is careful to define the concept precisely and to place the activities of her subjects within the limitations of existing patriarchal structures and socioeconomic factors such as poverty. The contribution this book makes to our understanding of labouring-status women's marital strategies and legal activities is invaluable, while, along with other local studies, Lightfoot's analysis of Valencian women shows that southern European women were not merely victims of Roman law, but used local legal systems to protect their assets and advance their strategies.

Shennan Hutton

*California History-Social Science Project
University of California, Davis*

Maria R. Boes, *Crime and punishment in early modern Germany. Courts and adjudicatory practices in Frankfurt am Main, 1562-1696* (Farnham: Ashgate 2013) 279 p. ISBN 978-14-0943-147-3.

De afgelopen jaren is de criminaliteitsgeschiedenis, met name in de Angelsaksische geschiedschrijving, sterk toegenomen mede dankzij de digitale beschikbaarheid van de processen van de criminele rechtbank in London via de *Old Bailey Online*. De goede toegankelijkheid van deze prachtbron heeft geleid tot een oververtegenwoordiging van studies over Engeland en in het bijzonder Londen. Hoewel er sinds de jaren '90 ook in Duitsland een sterke tak binnen de sociale en culturele geschiedschrijving is die zich richt op misdaad in het verleden, zijn de resultaten hiervan vooralsnog weinig in de Engelstalige geschiedwetenschap doorgedrongen. *Crime and punishment in early modern Germany* van Maria Boes is dan ook een welkome bijdrage.

Met dit boek sluit Boes haar jarenlange onderzoek naar criminaliteit in Frankfurt am Main af: het onderwerp waarop ze in 1989 promoveerde. In twaalf hoofdstukken, onderverdeeld in zeven delen, zet Boes uiteen hoe er in de loop van de zeventiende eeuw sprake was van een groter wordende rechtsongelijkheid. In het eerste deel schetst de auteur de sociale, culturele en juridische context van Frankfurt. Als *freie Reichsstadt* beschikte Frankfurt over een grote mate van autonomie en had, in tegenstelling tot veel andere Duitse steden, haar eigen rechtspraak. In de daaropvolgende delen bespreekt Boes onder andere de criminaliteitspatronen en vervolgingspraktijk van joden en zigeuners, vrouwen, homoseksuelen en soldaten. Zo beargumenteert ze dat joden in de loop van de zeventiende eeuw steeds vaker slachtoffer van geweldsmisdrijven werden, terwijl de christelijke daders hiervoor steeds minder zware straffen kregen. Ook vrouwen werden volgens Boes in toenemende mate benadeeld. Terwijl in de tweede helft van de zestiende eeuw mannen en vrouwen in min of meer gelijke mate werden veroordeeld voor overspel, waren het in de zeventiende eeuw vrijwel uitsluitend vrouwen die voor dit delict werden bestraft.

De auteur maakt in haar onderzoek gebruik van een keur aan juridische bronnen, zoals het *Strafenbuch* en de uitgebreide juridische commentaren van de stadsadvocaten. Dankzij deze commentaren kunnen onderzoekers veel te weten komen over de motieven bij het vaststellen van de strafmaat en welke factoren hierbij mogelijk verzwarend, of juist verlichtend, konden werken. Gezien het bijzondere karakter van de bronnen was een uitgebreide bronnenkritiek wenselijk geweest. Nu verwijst Boes slechts kort naar de gebruikte bronnen en wordt uit de tekst niet altijd duidelijk welke bronnen ze voor specifieke voorbeelden heeft gebruikt. Want waar het *Strafenbuch* slechts beperkte informatie geeft, daar geven de *Criminalia*, de veel uitgebreidere criminele procesdossiers, ook de advie-

zen van de advocaten. Gezien de gedetailleerde voorbeelden lijkt het erop dat voornamelijk deze laatste bron door Boes is gebruikt, maar dat wordt in haar werk niet expliciet vermeld.

Het boek is gedeeltelijk gebaseerd op eerder gepubliceerd werk. Hoofdstukken 3, 7 en 10 zijn in de afgelopen twintig jaar al eerder in artikelvorm verschenen en hoofdstuk 5 is een uitbreiding van een eerdere bundelbijdrage. Boes brengt deze bijdragen, die oorspronkelijk niet in de context van één overkoepelende onderzoeksvraag zijn geschreven, samen door in een zeer korte inleiding en conclusie te stellen dat de door haar geobserveerde toenemende rechtsongelijkheid een gevolg is van de introductie van het Romeinse recht. Vooral de opkomst van een juridische elite droeg volgens Boes in grote mate bij aan toenemende discriminatie in het strafproces van bepaalde groepen. Hoe deze verandering precies bijdroeg tot rechtsongelijkheid maakt ze echter niet duidelijk. De analyse van de door de advocaten opgelegde straffen is voor de auteur een kernargument. Tegelijkertijd moet ze echter ook erkennen dat er in het Romeinse recht bijvoorbeeld geen onderscheid werd gemaakt tussen joden en christenen (p.103). De grote vraag blijft dan ook voor de lezer: waarom was er in de zeventiende eeuw sprake van een groter wordende rechtsongelijkheid en waarom verklaart Boes dit met de opkomst van het Romeinse recht?

Een belangrijk gemis is in dit verband dat geen gebruik is gemaakt van belangrijke inzichten die de afgelopen twintig jaar zijn verkregen over justitiegebruik in de vroegmoderne tijd. Voor Frankfurt heeft Anja Johann op overtuigende wijze laten zien dat de bevolking in de zestiende en zeventiende eeuw veelvuldig gebruik maakte van de nieuwe instituties (Kontrolle mit Konsens, 2001). Niet alleen maakte zij hier gebruik van, de overheid was ook in hoge mate afhankelijk van de bereidheid van de bevolking om crimineel gedrag aan te geven. Ook vrouwen, in de ogen van Boes een van de belangrijkste slachtoffers van de introductie van het Romeinse recht, gaven hun echtgenoot aan bij de overheid of de kerk wanneer deze zich misdroeg. Joachim Eibach stelt dat vrouwen daardoor een belangrijke invloed hadden op de handhaving van normen ('Der Kampf um die Hosen und die Justiz', 2007).

Door de toenemende rechtsongelijkheid juist meer te problematiseren – en niet simpelweg te verklaren met de introductie van het Romeinse recht – had het onderzoek grotere waarde gehad. Want, als mensen in de vroegmoderne tijd bewust gebruik maakten van het recht dan is het de vraag wat de groeiende ongelijkheid veroorzaakte? Waarom waren mensen eerder bereid om bijvoorbeeld joden en zigeuners aan te geven? Mogelijk zou recente literatuur over gemeenschapsvorming in de vroegmoderne tijd interessante inzichten kunnen leveren om tot een beantwoording te komen.

Hoewel het boek dus enkele gebreken kent, biedt het dankzij de uitgebreide case-studies, een mooie blik in vroegmodern Frankfurt.

Jeanette Kamp
Universiteit Leiden

Michelle T. King, *Between Birth and Death. Female Infanticide in Nineteenth-Century China* (Stanford: Stanford University Press, 2014) 250 p. ISBN 978-0-8047-8893-9.

The practice of infanticide, and especially female infanticide, is one which is often looked upon with great horror from a Western point of view. The general perception about this practice is that female infanticide is historically much more common in China than in other parts of the world. Existing historical studies mainly point at the Chinese patriarchal family system as an explanation. Moreover, even today Chinese sex ratios indicate a preference for boys, which makes some scholars believe that this kind of son preference is just a continuation of historical traditions. In other words, female infanticide is often connected and eternalized with Chinese culture because it is understood as a static cultural phenomenon, arising out of a gender bias and/or profound parental apathy.

King challenges this traditional belief of female infanticide being solely a Chinese practice by moving beyond an undifferentiated past of Chinese gender discrimination. She approaches the subject by placing the given historical relationship between female infanticide and Chinese culture at the center of her investigation by asking, "Just when and how did female infanticide become so Chinese?" (7). By doing so, King's investigation focuses on the perception, and not the practice, of female infanticide. Her book, therefore, includes an extensive analysis of the shift in the perception of female infanticide in China during the long nineteenth century. To tackle the goals of her study King uses the image of series of ever-wider concentric circles of concerned adults surrounding a Chinese infant girl to structure her research. Her main motivation for doing so is that she believes that the scholarly focus on female infanticide is too narrow and should be expanded by encompassing more than the sex and number of victims. Instead, a newborn daughter should be seen as an entity always surrounded by a wide array of historical actors interested in her fate.

In the first chapter sketches the inner most circle surrounding an infant. The roles of mothers, midwives, mothers-in-law and other female bystanders are all illustrated by thought-provoking examples. They all seem to play an important role in the decision-making process to eventually commit infanticide. Especially illuminating is the unique example of the woman Ye's description of her own

experience of infanticide. It illustrates the many dimensions related to decisions regarding infanticide, such as inauspicious births, deformities, family circumstances, and general poverty. By elaborating on all these dimensions King demonstrates that not solely sex, but a wide array of factors would eventually lead to infanticide.

The second chapter moves outwards to the circle of men. The main character in this chapter is the school teacher Yu Zhi, who advocated against infanticide. Firstly, this implies a certain scale on which infanticide existed and was culturally acceptable for some. However, according to King the fact that preventing infanticide is only seen as one of the many good works to improve the moral behavior in society is more revealing. This finding suggests that despite the many moral texts and plays about infanticide, it was certainly a consistent, but not necessarily special, moral concern. The next two chapters build on this observation by demonstrating how Western writings and interpretations of Chinese sources were not predominantly about the social practice of infanticide per se. Moreover, King claims that if one looks closely at the overall trajectory of the nineteenth-century history of female infanticide it has much in common with other markers of Chinese barbarity, grotesqueness or exoticism. In other words, when female infanticide moved from Chinese historical contexts to Western ones, a Eurocentric perspective caused prejudged interpretations which became dominant in the end.

In the fifth chapter the author reveals in what ways old and new Chinese ideas about infanticide, together with an increasing European influence, mixed. She clearly illustrates how the Chinese tried to find native, not foreign, solutions to the problems of infanticide. However, as a result of Western secular ideas about science and women a new perspective emerged in which the life of each girl became of central importance for China's survival on the international stage during the late nineteenth century. Therefore, King argues that in this context female infanticide transformed from a local, moral, philanthropic issue into a cross-cultural, political, scientific issue of international concern. In her conclusion King draws a parallel between these issues and present-day Chinese families. This part, however, is much less elaborate than the previous chapters. It also excludes any comparisons with other parts of the world, for example India.

This type of book will always be open to criticism for using post-colonial theory to explain why female infanticide became so Chinese. Furthermore, while King demonstrates clearly how and why female infanticide became Chinese during the translation process, it is still puzzling how European cases of infanticide were made invisible. Perhaps this would be a fruitful topic for future research. Yet on balance, the richness of the sources within the text in combination with a clear writing style provide for a convincing account of how our perception of Chinese female infanticide was, and still is, constructed. Likewise, it gives a glimpse of the

often neglected emotional complexity behind skewed sex ratios which accompanied layered decision-making of Chinese parents committing infanticide.

Tim Riswick

Radboud Universiteit Nijmegen

J. Dumolyn en T. Mampaey, *België. Een geschiedenis van onderuit*. (Berchem: EPO, 2012) 254 p. ISBN: 978-94-91297-34-2.

België. Een geschiedenis van onderuit beoogt geschiedschrijving anders te behandelen dan een bepaalde aanpak met de klemtoon op de rol van de machthebbers in de geschiedenis. Het werk wil de 'geschiedenis van de kleine man' belichten, al past hier een kritische noot. Dat de eerstgenoemde aanpak ooit de hoofdstroming in de geschiedschrijving was, zal niemand ontkennen; dat het nog steeds die is van de huidige generatie historici is betwistbaar.

Het werk waaraan 15 auteurs een bijdrage hebben geleverd kan worden verdeeld in twee grote delen met enerzijds de focus op drie sociale groepen (arbeiders, boeren en leerkrachten) en anderzijds de focus op een waaier van thematieken (de levensstandaard, de volkscultuur, het geloof en de strijd voor sociale en politieke erkenning). Elk van deze thema's wordt chronologisch behandeld en dit over een periode van ietwat minder dan 1000 jaar. Het behoeft geen betoog dat een dergelijke aanpak in een boek van 244 pagina's niet alle thema's kan behandelen (zo vinden we er relatief weinig terug over migranten) en onmogelijk anders dan een weergave van een aantal momentopnamen kan zijn, zoals Jan Dumolyn ook terecht aanhaalt in de inleiding. Zo zal bv. in hoofdstuk 4, 'De strijd voor sociale en politieke erkenning' vlot overgestapt worden van Damme (1280) naar Gent (1477), Seraing (1879), Leuven (1902), Gent (1970), waardoor andere periodes onderbelicht of zelfs niet vermeld worden. Dat doet echter niets af aan de waarde van de periodes die wel behandeld worden; deze brengen (en dat geldt ook voor alle bijdragen) soms verrassend nieuwe elementen aan, geven originele getuigenissen en kunnen inspirerend werken voor de lezer die zich verder in de materie wil verdiepen. Zo bieden de bijdragen over de volkscultuur, over het geloof en de levensstandaard eveneens een waaier aan interessante getuigenissen en documenten.

De editors verantwoorden hun aanpak in de inleiding, tegelijk een must om dit werk goed te begrijpen. Ze zijn zich ervan bewust dat de definitie van 'de kleine man' (of ietwat verder 'de gewone mensen') niet zo eenvoudig is, en een intuïtief aanvoelen daarom nog geen goede definitie oplevert. Jan Dumolyn erkent het probleem en stelt: we 'kiezen .. voor een vage omschrijving: de grote massa van

hen die in elke klassenmaatschappij eigenlijk geen stem krijgen en dus minder in de historische bronnen opduiken' (p. 12). De bijdragen over de boeren, de arbeiders en de leerkrachten moeten in dat perspectief gezien worden: ze behandelen drie belangrijke klassen of groepen in de samenleving en de evolutie doorheen de tijd van hun positie. Jan Dumolyn voegt eraan toe dat er vanuit dat perspectief nog andere groepen zijn die geen stem krijgen: vrouwen en niet westerse volkeren. Spijtig genoeg vinden we in de rest van het werk daarover relatief weinig terug. Tenslotte houden de editors er uitdrukkelijk aan hun geëngageerd-zijn te beklemtonen ('geen neutraal geschiedkundig document .. het kiest ook duidelijk kant', p. 8), wat het voordeel van de duidelijkheid heeft maar sommige historici wellicht zal doen steigeren.

Uit het boek leer je alvast dat perioden van relatieve welvaart en bittere armoede elkaar door de geschiedenis heen afwisselen. De massa getuigenissen en aangehaalde documenten maken dat het opzet om de geschiedenis van de 'kleine man' te belichten alle eer wordt aan gedaan. Teveel om allemaal in een recensie te verwerken, maar alvast voldoende de lezer aan te sporen om het boek ter hand te nemen.

Spijtig genoeg is de titel met zijn klemtoon op 'België' enigszins misleidend. Het werk omvat immers een tijdsperiode die ver voor het ontstaan van België teruggaat, wat de potentiële lezer op het verkeerde been kan zetten. Overigens is het werk, ondanks de titel, toch meer gefocust op Vlaanderen dan op de Belgische context. Zo beschrijft het hoofdstuk 'Geloof en vrijzinnigheid' verhoudingsgewijs toch eerder de situatie in Vlaanderen en dan nog vooral op het Vlaamse platteland dan de situatie in de steden en in Wallonië, al wordt die wel heel kort behandeld. Dit kan ook voor het hoofdstuk over cultuur gezegd worden.

Het boek vermeldt uitdrukkelijk in de inleiding geen voetnoten te willen gebruiken 'om de leesbaarheid te vergroten'. Dat lijkt eerder een zwak argument; voetnoten hoeven geen effect op de leesbaarheid te hebben, maar ze zijn wel essentieel om de historische kritiek zijn werk te laten doen. Blijkbaar zijn ook niet alle auteurs het hiermee eens want her en der duiken wel degelijk referenties op. De literatuurlijst omvat weliswaar een degelijk, alhoewel beperkt pakket werken, maar er ontbreken toch enige belangrijke standaardwerken. Een en ander heeft niet verhinderd dat occasioneel fouten opduiken in het werk. Zo wordt het aantal stemgerechtigde Belgen in 1831 op 11% vastgepind, terwijl er slechts 46000 mannen stemgerechtigd waren (p.127). Dergelijke schoonheidsfoutjes doen echter geen afbreuk aan de vele tientallen wetenswaardigheid die de horizon van de lezer verruimen.

Frans Buelens
University of Antwerp

Gijs van der Ham, *Dofgoud. Nederland en Ghana, 1593-1872* (Nijmegen/Amsterdam, Van Tilt/Rijksmuseum, 2013) 200 p. ISBN 978-94-6004-157-0; Marcel van Engelen, *Het kasteel Elmina. In het spoor van de Nederlandse slavenhandel in Afrika* (Amsterdam, De Bezige Bij, 2013) 304 p. ISBN 978-90-234-7704-4.

Het Rijksmuseum heeft de komende jaren een landenreeks in petto waarin de historische relaties tussen Nederland en zijn voormalige koloniën en handelsknooppunten centraal staan. *Dof Goud*, over de relaties met wat nu Ghana is, bijt het spits af. Delen over Indonesië, Zuid-Afrika, Suriname, Sri Lanka, India, China en Japan zullen volgen. Uitgangspunt zijn de collecties van het Rijksmuseum.

In Van der Hams *Dof Goud* is het vertrekpunt een rijk met goud versierde en ingelegde doos, die in 1749 aangeboden wordt aan Willem IV. In dat jaar vraagt de WIC aan de stadhouder het 'oppergouvernement' van de Compagnie te aanvaarden. De doos, vervaardigd door de Amsterdamse edelsmeden Jean Saint en François Thuret, bevatte het document waarin het voorstel werd gedaan. De beeltenissen op de doos vertegenwoordigen de handelsproducten afkomstig van de Afrikaanse westkust: goud, ivoor en slaven. Die laatste handelswaar maakt, aldus Van der Ham, "het blinkende goud [...] in één keer dof" (p. 14).

In 1637 veroveren de Nederlanders het fort Elmina op de Portugezen. Het zou 235 jaar in Nederlandse handen blijven en als centrale plaats fungeren voor de Nederlands handel en wandel op de Afrikaanse westkust. Rond 1700 zijn de machtsverhoudingen hier aan verandering onderhevig. De Denen, maar vooral de Engelsen zijn geduchte concurrenten van de, inmiddels Tweede, WIC geworden. Door de intensivering van de handel ontspint zich ook een machtsstrijd tussen de Afrikaanse koninkrijken. Europese wapenleveranties varen er wel bij. De Ashanti weten hun positie te versterken en beheersen al snel het achterland van de Goudkust, ten koste van andere Afrikaanse staten. De slavenhandel krijgt hierdoor een impuls. Voor de Europeanen betekent het dat er nieuwe overeenkomsten en bondgenootschappen gesloten moeten worden om de handelsroutes en -stromen veilig te stellen.

Als in 1791 het einde van de WIC bezegeld wordt, hebben de Nederlandse bezittingen (voornamelijk forten) op de westkust van Afrika grotendeels hun belang en betekenis verloren. Wat resteert komt in handen van de staat, vanaf 1795 de Bataafse Republiek en na de inlijving het Napoleontische Frankrijk. H.W. Daendels is de eerste gouverneur-generaal na de val van Napoleon. Koning Willem I hoopt kennelijk dat de energieke en doortastende Daendels de Nederlandse (handels)belangen hier weer vlot kan trekken, zeker na de Engelse afschaffing van de slavenhandel. Een van de lonkende alternatieven is het opzetten van plantage-landbouw (bijvoorbeeld katoen en koffie) naar analogie van de systemen in de Oost en de West. Het arbeidspotentieel van – liefst 'vrije' – Afrikanen en de te

stimuleren migratie van Nederlandse krachten vormen hier een belangrijk onderdeel van. Deze kolonisatieplannen vergen echter de nodige investeringen, investeringen die zowel de Nederlandse staat als particuliere ondernemers te risicovol vinden.

Gedurende de negentiende eeuw blijft de belangstelling voor de 'Kust van Guinea' op een zeer laag pitje. De laatste die zich inzet om hier voor Nederland een batig saldo te bereiken, is C.J.M. Nagtglas. De autochtone bevolking komt in opstand nadat Nederlanders en Engelsen achter haar rug om een traktaat sluiten dat beider bezittingen op de kust opnieuw verdeelt (1867-1868). Nederland ziet nu nog minder in het handhaven van zijn positie en wil zich terugtrekken uit West-Afrika. Uiteindelijk lukt het om een deal te sluiten met de Engelsen: Nederland draagt zijn bezittingen over aan de Engelsen in ruil voor een vrije hand in Aceh (Sumatra). Na het vertrek van de Nederlanders in 1872 is het verzet nog geenszins gebroken. Het leidt tot weer een Ashanti-Engelse oorlog, een fenomeen dat in de negentiende eeuw regelmatig opflakkert.

Waar Van der Ham zijn betoog laat leiden door een aaneenrijgen van – verhalen achter – objecten, kiest Marcel van Engelen in *Het kasteel van Elmina* voor een meer persoonlijke zoektocht naar het fort Elmina en de daarmee onlosmakelijk verbonden slavenhandel. Tijdens een eerste bezoek aan Ghana in 2006 raakt hij geïntrigeerd door de geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid hier en de gevolgen die deze heeft gehad voor land en bevolking.

Onder meer aan de hand van reisverslagen en egodocumenten volgt Van Engelen die geschiedenis vanaf het einde van de zestiende eeuw. Hij wisselt dit historisch perspectief af met interviews met Ghanezen, zowel daar als hier, en met de beschrijving van de sporen die anno nu nog te vinden zijn in Ghana. Een van de rode draden in zijn verhaal is de *beleving* van slavenhandel en slavernij.

Een andere rode draad is de kwestie welk aandeel de Afrikanen zelf in slavenhandel en slavernij hebben gehad. Zijn conclusie is dat hun inbreng omvangrijker is dan hij eerst dacht; een gegeven dat nazaten van slaven een ongemakkelijk gevoel kan geven. Maar dat doet niets af aan de verantwoordelijkheid van de Europeanen, vervolgt Van Engelen. "Maar deze geschiedenis is wel minder zwart-wit, en dus gecompliceerder, dan zij vaak wordt voorgesteld. Er was geen raciaal afgebakende groep van daders (Europeanen) en slachtoffers (Afrikanen). In elk geval niet in Afrika." (p. 270)

Van Engelen maakt een uitstapje naar de 'Historikerstreit' binnen het slavernijdebat onder het kopje 'dramatiseren versus relativeren'. Hij heeft de historici Henk den Heijer, Johannes Postma, Piet Emmer en Alex van Stipriaan bevroegd. Maar ook de activisten en lobbyisten Roy Groenberg en Baryll Biekman, die mede aan de basis van het slavernijmonument in Amsterdam staat. De enige slotsom die

je uit dit intermezzo kunt trekken, is dat zowel de historici als de nazaten geërgerd zijn over de vermeende blinde vlekken van de ander....

Angelie Sens

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Erwin H. Karel, *Boeren tussen markt en maatschappij. Essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan in Nederland (1945-2012)* (Groningen/Wageningen: Nederlands Agronomisch Historisch Instituut, 2013) vii + 216 p. ISBN 978-90-367-6165-9.

De relatie tussen Nederland en België werd de voorbije jaren verstoord door een sluimerend conflict over de Hertogin Hedwigepolder, een conflict dat voorlopig zijn beslag nog niet gekregen heeft. In dit conflict zitten de belangen van drie verschillende groepen met elkaar verstrengeld. Om te beginnen zijn er al degene die baat hebben bij een goed draaiende Antwerpse haven. Die haven heeft behoefte aan uitbreiding, en daarvoor moet de Schelde uitgediept worden. Daarnaast zijn er degene die aandacht vragen voor het milieu. Deze natuurbeschermers vragen natuurcompensatie voor die uitdieping van de Schelde, en daarvoor is besloten de Hertogin Hedwigepolder terug onder water te zetten. Tenslotte zijn er de Nederlandse boeren, die niet alleen hun polder moeten opgeven maar zich hierdoor ook gekrenkt voelen in hun identiteit. Het terug prijsgeven van land dat ooit werd veroverd op zee ligt bij hen, maar ook bij vele andere Nederlanders, erg gevoelig. Voor de boeren is dit nog maar eens een voorbeeld van het proces van de voorbije decennia waarbij zij hun eertijds dominante positie op het platteland verloren. Die boeren raakten steeds meer gekneld tussen wat de markt van hen verwacht, en wat de maatschappij van hen verwacht. Wie in dat proces meer inzicht wil krijgen, moet het boek van Erwin Karel lezen.

De ondertitel van het boek luidt 'essays over effecten van de modernisering van het boerenbestaan', maar eigenlijk gaat het over meer dan de ervaring van de boeren alleen. Het boek is een bundel van essays die handelen over het boerenbestaan in ruime zin in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog. Die essays kunnen grofweg in twee clusters worden verdeeld. Een eerste cluster stelt inderdaad het boerenbestaan zelf centraal. Hoofdstuk 3 gaat over de relatie tussen boeren en politiek: op welke manier konden de boeren het beleid beïnvloeden, en langs welke kanalen trachtten politici de boeren bij hun beleid te betrekken? Hoofdstuk 4 handelt over de markt: op welke manier wordt de boer verwacht een bestaan op te bouwen, welke strategieën laten hem of haar toe het bedrijf draaiende te houden? Een laatste hoofdstuk dat binnen deze cluster past is hoofdstuk 7, over

migratie. Hierin wordt de recente geschiedenis van de emigratie van boeren besproken, en wordt de 'semigrant' geïntroduceerd, de boer die een vestiging opent in het verre buitenland, maar wel nog een voet aan de grond houdt in Nederland, waar men de producten blijft afzetten.

Daarnaast staat er een cluster hoofdstukken waarin niet zozeer de boer zelf centraal staat, maar eerder hoe verschillende groepen buitenstaanders trachtten vat te krijgen op het boerenbestaan en het platteland. 'Vat krijgen' dient hier begrepen te worden in de dubbele betekenis: het gaat in het boek van Karel zowel om het begrijpen als het (be)sturen van het boerenbestaan en het platteland. Zo gaat hoofdstuk 2 enerzijds over de pogingen van demografen, geografen, historici en statistici om stad en platteland van elkaar te onderscheiden, en anderzijds over de veranderende beeldvorming rond het platteland. Hoofdstuk 5 bespreekt het beeld dat brede lagen van de samenleving hebben en hadden van 'de boeren', en de pogingen om dat beeld bij te stellen. Ironisch genoeg was die bijstelling niet altijd gericht op het brede publiek, maar soms ook op de boeren zelf, die zich moesten conformeren aan de modernistische plannen van de beleidsmakers. Hoofdstuk 6, getiteld 'boer en gezin', geeft eigenlijk een geschiedenis van de gezinssociologie: hoe dachten sociologen over het boerengezin? Aanvankelijk werd dat gezin als een anachronisme gezien, dat men moeilijk met de modernisering kon verzoenen; later echter erkende men dat ook dit gezin zich had weten aan te passen. In hoofdstuk 8 tenslotte staat de groeiende aandacht van het publiek voor het milieu centraal. Zo kreeg heel wat grond een nieuwe bestemming, van landbouwland naar beheer- of reservaatgebied, terwijl de boeren ook gevraagd werden minder milieubelastend te werken.

Deze verschillende essays staan op zichzelf maar delen wel heel wat gemeenschappelijke thema's. Het moderniseringsdenken van de jaren 1950 en 1960 is een thema dat vrijwel in elk hoofdstuk terugkomt. Daarbij aansluitend zijn ook het streven naar mechanisering, schaalvergroting, specialisering, en het streven van de politiek om die processen te sturen. Terugkerende thema's zijn verder het gezinsbedrijf, dat weerbarstiger blijkt dan aanvankelijk gedacht, en de vermeende *cultural lag* waarin de boeren leefden. Tenslotte wordt in de meeste essays ook aandacht besteed aan de omslag die zich rond de jaren 1980 voordeed, wanneer de keerzijde van het moderniseringsstreven duidelijker werd en wanneer men ook andere bedoelingen met het platteland ging formuleren dan alleen maar het voortbrengen van landbouwproducten. Zoals de auteur zelf aangeeft, is de transformatie van de rurale wereld daarmee niet exhaustief behandeld. Dit boek is geen encyclopedie maar een verzameling van essays waarin analyse centraal staat. De essays van Erwin Karel zijn een goede gids om enkele van de recente ontwikkelingen in het boerenleven in Nederland te begrijpen, en om maatschappelijke dis-

cussies zoals die rond de Hertogin Hedwigepolder in een breder perspectief te plaatsen. Alleen jammer van het wel erg grote aantal tikfouten in de tekst.

Wouter Ronsijn
Universiteit Gent

Marjo Kaartinen, *Breast Cancer in the Eighteenth Century* (London: Pickering & Chatto, 2013) 256 p. ISBN 978-18-4893-364-4.

Niet alleen het hoge aantal vrouwen dat tegenwoordig borstkanker krijgt, ook de pink ribbon-cultuur van positief denken die deze ziekte in de eenentwintigste eeuw omringt (en die door Barbara Ehrenreich in haar boek *Bright-Sided. How Positive Thinking is Undermining America* (2009) is bekritiseerd), maakt de geschiedenis van borstkanker en de omgang hiermee in het verleden relevant. De Finse historica Marjo Kaartinen schetst in haar boek hoe Engelse vrouwen, hun artsen en hun familie in de achttiende eeuw reageerden op deze angstaanjagende ziekte. Op basis van uiteenlopende bronnen, zoals medische handboeken, verslagen van artsen, egodocumenten (bijvoorbeeld de beroemde brief van de schrijfster Fanny Burney, die in 1811 een borstamputatie onderging en haar familie daar later over berichtte) en receptenboeken uit het huishouden, reconstrueert Kaartinen het pad van ontdekking van een knobbel tot operatie en, soms, overlijden. Dat niet alle vrouwen aan een operatie overleden, zal de moderne lezer verbazen. Maar een behoorlijk aantal patiëntes overleefde, al geeft de historica geen cijfers en was die langere levensduur soms slechts voor een aantal maanden of jaren.

Het boek geeft informatie over achttiende-eeuwse interpretaties van borstkanker en de behandeling ervan. Al sinds de Oudheid werd borstkanker als dé kanker gezien omdat de vorm veelvoorkomend en gevaarlijk was. De Galenische theorie beschouwde kanker als een vrouwenziekte, omdat juist de borsten en de uterus vaak werden aangetast, maar ook omdat vrouwen meer emotioneel zouden zijn en emoties kanker zouden kunnen veroorzaken. Galenus zag kanker als opeenhoping in het lichaam van zwarte gal, die kwaadaardig kon worden. De Galenische humeurenleer deed ook in de achttiende eeuw nog opgeld, hoewel andere ideeën, zoals van de iatrochemici die een blokkade van lymfe als boosdoener aanwezen, ook opkwamen. De meeste artsen in de achttiende eeuw maakten een onderscheid tussen kanker en een 'scirrus', een knobbel die kon uitgroeien tot een kwaadaardige tumor. De humeurenleer legde de nadruk op genezende kruiden en planten; de iatrochemici schreven medicijnen en zalven op basis van zout, zwavel, lood en kwik voor tegen kanker.

Tot de tweede helft van de achttiende eeuw werden tumoren die als gezwel

uitgebarsten waren als inoperabel beschouwd. Daarna poogden chirurgijns soms toch te opereren, vaak op aandringen van de patiënt, hoewel het ook een geneeskundig uitgangspunt was om uitzichtloze gevallen niet te opereren. In het algemeen wordt de negentiende eeuw gezien als een periode van grote vooruitgang op het gebied van de chirurgie door de komst van de algehele anesthesie en van de antisepsis. Maar Kaartinen laat zien dat ook in de achttiende eeuw enkele medische vernieuwingen zorgden voor grotere overlevingskansen na een operatie: de snijtechnieken verbeterden en de wond werd nu meteen na de operatie dichtgemaakt, waardoor de patiënt veel sneller herstelde en de littekens kleiner waren. Steeds vaker werd een meer radicale vorm van mastectomie uitgevoerd, die behalve de borst ook de lymfeklieren en een deel van de borstspieren verwijderde. Een groot deel van de vrouwen overleefde deze operaties mede doordat er zalven en verbanden waren die ontstekingen en bloedingen tegengingen, zoals een kompres van wortel. Toch bleven chirurgijns en artsen debatteren over de vraag of een operatie echt zinvol was.

Het boek van Kaartinen is niet bedoeld als medische ideeëngeschiedenis, maar vooral als sociale geschiedenis. Een groot deel van de tekst gaat over de angst en pijn die vrouwen bij de behandeling voelden, de empathie die artsen jegens hen tentoonspreidden en de bewondering van hun omgeving voor hun heldhaftige lijden. De Finse historica stelt dat Engelse vrouwen in de achttiende eeuw zelf bepaalden naar welke arts ze stapten en of ze wel of geen operatie wilden. Vrouwen hadden, kortom, 'agency'. Dat wordt inderdaad door een aantal bronnen onderstreept, maar deze visie op vrouwengeschiedenis is bepaald niet nieuw. Het boek van Kaartinen stelt daarom in historiografisch opzicht teleur. Het bevat geen inleiding, slechts een voorwoord van drie pagina's, waarin een theoretisch en historiografisch kader ontbreekt, zowel met betrekking tot gendergeschiedenis als medische geschiedschrijving. Het boek is een aaneenschakeling van citaten uit bronnen, die weliswaar boeiend zijn, maar uiteindelijk aan een oppervlakkige analyse worden onderworpen en weinig historische context krijgen. Daarbij komt dat de tekst slecht geredigeerd is. Als gedetailleerd verslag van de achttiende-eeuwse praktijk, behandeling en ervaring van borstkanker is het boek dus boeiend, maar het biedt jammer genoeg geen echt nieuwe inzichten.

Willemijn Ruberg
Universiteit Utrecht

Justin Roberts, *Slavery and the Enlightenment in the British Atlantic, 1750-1807* (New York: Cambridge University Press, 2013) 352 p. ISBN 978-11-0702-585-1.

In recent years, historians have increasingly argued that labor systems of the early modern and modern period have much more in common than scholars have previously acknowledged. Justin Roberts' *Slavery and the Enlightenment in the British Atlantic, 1750-1807* is an exceptional addition to this novel way of thought.

Roberts demonstrates how labor relations on plantations in the eighteenth-century British Americas were transformed by new management techniques, which turn were influenced by Atlantic discourses originating in the Enlightenment. According to Roberts, the agricultural improvement movement was reinforced by the abolitionist critique of slavery. Planters became convinced that moral and economic progress was compatible with the achievement of higher rates of productivity through a revolutionized management of slaves. By blending history of slave labor with business history, the author illustrates why innovative labor management was a double-edged sword; progress went hand in hand with expanding control of the slaves' lives.

Throughout the book, Roberts provides a historical-comparative analysis of plantations in Virginia, Jamaica and Barbados. According to the author, historians have too often overlooked the work logs of these plantations. Through these work logs and complementary sources, Roberts specifies how management strategies evolved over time. He discusses, for example, the introduction of time discipline, new accounting techniques, gang labor organization, a shift from patriarchy to paternalism, increasing discipline and supervision through plantation health care, and how all these adjustments affected the lives and behavior of slaves and their communities. The innovations were, in content, all shaped by Enlightenment thought, and dispersed throughout the Atlantic region, albeit sometimes differing in form, depending on aspects like weather, climate, crops and whether the regions had to deal with the wishes of a metropolis.

In a remarkable manner, Roberts fuses three historiographies; the history of (slave) labor, the history of management and the history of the Enlightenment. The study offers a critique of elements that are usually associated with Enlightenment thought, such as freedom and autonomy, by pointing out that this era was not so much an 'enlightened age' for contemporary subordinate groups. In addition, Roberts revolts against historians of slavery that have overemphasized an autonomous culture and unified community of slaves in the last half of the twentieth century. *Slavery and the Enlightenment in the British Atlantic* presents a return to a holistic view of slavery. According to the author, slavery was a labor system that corresponded to other labor systems throughout the Atlantic region. This perspective fits neatly in the recent tradition of global labor history studies.

By analyzing the daily routines and the organization of institutions such as plantations, Roberts can point to a convergence between different regions within the Atlantic that lasted until the abolition of the slave trade in 1807. Through comparison, the author unfolds connections. Even more significant is the value of the study for management history. Until very recently, scholars have typically placed the origins of labor management within the modern period of industrial capitalism. Roberts provides the first large-scale study within an Atlantic scope that depicts highly evolved management techniques in the early modern plantation societies of the Americas. This is a powerful perspective, because it expands the chronological as well as the geographical scope within the discipline of management history. Roberts exposes the Enlightenment, expands the history of management and integrates slavery in a general history of labor relations. The fact that he is able to do so while operating in an Atlantic context, is the greatest merit of his study and a surely a groundbreaking one. However, despite the ambitious scope of the study, some fundamental components are left out too easily.

While Roberts' analysis of the micro level and meso level is accomplished in an excellent fashion, the connection of these two levels to the macro level is often not that clear. Roberts argues that scholars can avoid debating whether slavery is consistent with capitalism, by focusing on labor systems. Yet, a labor system is part of a larger socio-economic system. This system goes largely unnoticed in the book, where it could have provided a framework to connect all regions of the Atlantic, as other authors have demonstrated. Next to this structural omission, the circulation of knowledge, such as Enlightenment thought and managerial techniques remain somewhat vague. Were these forms of knowledge transferred from the British metropolis to the colonies, or the other way around? Or was the Atlantic a site of mutual exchange? Obviously, working on such an extensive project within an Atlantic scope pushes every historian to prioritize some elements over others. Nevertheless, the book offers a fascinating viewpoint of how slavery can be integrated into the discipline of global labor history and how mechanisms of labor control have evolved over time.

Dennis van Lammeren
University of Amsterdam

Herman Langeveld *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977* (Amsterdam: Boom 2014) 624 p. ISBN 978-90-8953-277-0.

Met de publicatie van de biografie over Willem Schermerhorn (1894-1977) hebben praktisch alle twintigste eeuwse Nederlandse premiers hun biografie. Aan Jan de

Quay, Jelle Zijlstra en Pieter Sjoerds Gerbrandy wordt gewerkt en voor Wim Kok en Ruud Lubbers is het nog te vroeg. Alleen Th. de Meester (1905-1908) blijft over. Het is natuurlijk geen toeval dat de minder aansprekende minister-presidenten als laatste beschreven worden. Het verbaast dan ook dat Schermerhorn, die slechts één jaar premier was, zo'n lijvig boek ten deel valt. Aanvankelijk stond ook Langeveld een beperkte opzet voor ogen, maar gaandeweg werd de behoefte aan de voorgeschiedenis groter om grip op zijn personage te krijgen. De vraag is nu of dat ook gepubliceerd moet worden. Het leidt in dit prettig leesbare boek tot interessante inkijkjes in de verstrengeling van wetenschap en commercie, maar ook tot het, nogal overbodig, Systeem-Schermerhorn, een onderwijsmethode voor zijn studenten. Ter verduidelijking, Willem Schermerhorn was een zeer getalenteerd wetenschapper met internationale roem aan de TH in Delft. Interessant in deze periode is te zien dat Schermerhorn geen bestuurlijk baantje aan zich voorbij liet gaan. Hij was, zoals Langeveld stelt, een rasbestuurder (p.507), maar een raspoliticus was hij zeker niet.

Een van die bestuurlijke functies, voorzitterschap van Eenheid door Democratie, was voor de Duitsers reden hem in 1942 te arresteren en als gijzelaar op te sluiten in St. Michelsgestel. Het werd het keerpunt in het leven van Schermerhorn. Hij werd leider van de gijzelaars, was betrokken bij de lezingen en cursussen en nam intensief deel aan de discussies over politieke vernieuwing. Al voor de oorlog had Schermerhorn denkend vanuit begrippen als volksgemeenschap zich verzet tegen de 'hokjes- en schotjesgeest'. Hij pleitte voor een geestelijke en morele herbewapening om de morele en ethische ontwrichting van de jaren dertig tegen te gaan. Deze vage denkbeelden kregen in St. Michelsgestel onder invloed van de bekende religieus-socialist Willem Banning een politieke verdieping. Banning introduceerde het personalistisch socialisme. Hiermee kwam de nadruk te liggen op de menselijke persoonlijkheid die in de totalitaire ideologieën, maar ook in het liberale kapitalisme bij gebrek aan gemeenschapsdenken, tekort werd gedaan. Er werd gezocht naar een middenweg die de bestaande politieke structuren – verzuiling - moest doorbreken. Door het nadrukkelijk christelijk karakter dat Banning aan deze gedachten meegaf, werd de religieuze Schermerhorn gewonnen voor de Doorbraak, zoals de politieke vernieuwing bekend kwam te staan.

De voortreffelijke indruk die Schermerhorn in Michelsgestel maakte, zijn vernieuwingsstreven en doordat hij geen nadrukkelijk verleden in de oude politieke partijen had, maakten hem tot de ideale premier voor koningin Wilhelmina. In zijn uitgebreide beschrijving van de rol van Schermerhorn in de Doorbraak brengt Langeveld veel nuanceringen aan, en hij concludeert terecht dat de uiteindelijke mislukking gezocht moet worden in de taaie weerstand van de bestaande structuren. (p.343) Als premier (juni 1945- juli 1946) werd Schermerhorn met grote problemen geconfronteerd: een ontredde land, wederopbouw en zuiveringen. Nergens

maakte Schermerhorn echt indruk. De regeringsverklaring was in wollige vernieuwingstaal gehuld en met de zuiveringen vergaloppeerde hij zich in een radio-praatje. Hij liet daar weten dat rond de 40 à 50.000 lichte gevallen voorwaardelijk vrijgelaten zouden worden. De juridische en praktische argumenten hiervoor waren allerzins redelijk, maar de politieke voelhorens ontbraken. Een storm van protest leidde tot Schermerhorns bakzeil. Hij zat als ethicus met de zuiveringen in zijn maag, maar schoof de problematiek door naar de minister van Justitie H.M.A.T. Kolschoten. Evenmin sterk was zijn optreden in de kwestie rond de Rijksvoorlichtingsdienst die meer een propaganda dan voorlichtingsdienst werd met instemming van de premier die vond dat het volk weerbaar gemaakt moest worden. Ideële motieven tegen de antidemocratische stromingen, maar zo vlak na de bezetting een inschattingsfout. De vrije pers reageerde boos en na vernietigende kritiek in de Tweede Kamer was Schermerhorn opnieuw de verliezer in een debat waar hij een pover figuur sloeg.(p.229)

Het is tekenend voor de politicus Schermerhorn hoe hij na de verkiezingsnederlaag van de PvdA in 1946 zich terzijde liet schuiven. Drees liet hem in de formatie vallen. De SDAP'ers kwamen terug en de vernieuwers werden geblokkeerd. Geruisloos werd Schermerhorn aan de kant geschoven en dat terwijl hij zijn hoogleraarsbaan aan de TH Delft had opgezegd om in de politiek verder te gaan. Hij was geen politiek vechter of overlevingskunstenaar. Tegen zijn zin werd hij afgekocht met het voorzitterschap van de Commissie-Generaal voor Nederlands-Indië.

Langevelds sympathie ligt bij de religieus, ethisch bevlogen intellectueel Schermerhorn waarbij hij de kritische kanttekeningen niet schuwt. Maar de mens Schermerhorn blijft, ondanks de speurzin van Langeveld, aan de oppervlakte. Wat waren Schermerhorns dieper gevoelens en gedachten bijvoorbeeld toen hij als premier de verantwoordelijkheid droeg voor de executie van zijn studiegenoot Mussert? De politicus daarentegen heeft Langeveld haarscherp getekend. Daar ligt de kracht van het boek. Met oog voor detail stelt de auteur voortdurend het beeld scherper zowel van Schermerhorn als zijn politieke omgeving. Daarmee is het boek een waardevolle bijdrage aan de politieke geschiedschrijving.

Arno Bornebroek